

Politická situace 20. století a slovanské literatury a jazyky

Karolína Šimáčková (Brno)

Ivo POSPÍŠIL – Michal PRZYBYLSKI – Josef ŠAUR a kol.: *Slovanské literatury a jazyky v objetí politiky (20. století)*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 165 s. ISBN 978-80-210-8068-3.

Politika je dnes již neodmyslitelnou součástí života každého jedince žijícího ve vyspělém světě a zasahuje mnohé segmenty našich životů, výjimkou samozřejmě není ani jazyk a literatura. Cílem recenzované kolektivní monografie s názvem *Slovanské literatury a jazyky v objetí politiky (20. století)* je zachytit míru korelace politické situace a literatury či jazyka ve slovanském prostoru. Politická situace 20. století, která tvoří časový rámec pro předkládanou publikaci, byla silně poznamenána dvěma politickými ideologiemi, které výrazně postihly i slovanské národy. Důležitost a aktuálnost prozkoumání střetu politiky s literaturou je tedy nábíledni.

Knihla je dílem akademických pracovníků a doktorandů Ústavu slavistiky Masarykovy univerzity, kteří ve svých studiích charakterizují dopad politické situace na jazyk a literaturu. Publikace obsahuje deset kapitol, které ve formě sond či případových studií zkoumají literaturu a jazyk slovanských národů na pozadí politicko-společenské situace 20. století.

Knihu otevírá stať Iva Pospíšila, který se zaměřuje na českou a slovenskou prózu, ve které se zrcadlí – ať už více či méně objektivně – politická situace minulého století. Úvodní kapitola je historickým exkurzem do politických dějin Československa, na jehož základech vzniká zde předkládaná česká a slovenská literatura, která se ve všech vybraných případech ocitá na hranici literárních žánrů, tedy na hranici mezi *belles lettres* a literaturou faktu. Autor studie upozorňuje na skutečnost, a dokazuje ji na řadě uvedených příkladů, že se v českém i slovenském prostředí po roce 1989 rodí literatura, která stojí na hranici žánru, což může indikovat potlačování a ostrakizaci osobnosti. Analýzou současné memoárové literatury je ve studii upozor-

něno na vznikající prostor pro rozporuplnost, znejistění nebo obavu vyjádřit postoj k dané problematice, který vzniká právě použitím mezních žánrových forem. Na konec studie autor připojuje memento, ve kterém vyjadřuje obavu z toho, že určitá nevyhraněnost, strach z projevení vlastních názorů a nejednoznačná volba žánru mohou implikovat stav společnosti, která se, paradoxně, více než dříve obává projeviti vlastní identitu.

Autorkou druhé kapitoly nesoucí název *Politický pamflet jako dokument doby* je Eliška Gunišová, která se ve své studii věnuje roli literatury a spisovatele v socialistickém Československu (primárně mapuje slovenský prostor) v období padesátých a šedesátých let. Slovenská literatura je ve studii zachycena v momentě, kdy se nacházela v zajištění mimoliterárních, tedy společensko-politických zájmů. Autorka charakterizuje moment zlomu, který ve společnosti – a stejně tak v literatuře – nastal po únoru 1956. Období politických a společenských změn (často nazývané dobou tání) v Sovětském svazu demonstruje na tvorbě Dominika Tataruky a jeho díle *Démon souhlasu* a Ladislava Mňačka a jeho *Ako chutí moc*. Provedeným genologickým rozbohem jsou tato dvě díla představena jako politické pamflety, ačkoliv autorka upozorňuje na fakt, že obsahují mnohé prvky, které díla staví spíše na hranici žánru. Oba pamflety navíc představují důležité dokumenty líčené doby, ve kterých se odráželo i nelehké postavení autorů, kteří se prostřednictvím svých textů pokoušeli vzdorovat politickému tlaku a kritizovat režim, kterého však byli sami součástí.

Na pozadí socialistického Polska Jaroslava Smejkalová čtenáři představuje biografii a tvorbu polského básníka Zbigniewa Herberta.

Studie interpretuje básnickovy společensko-politické názory a protikomunistické postoje skrze jeho literární tvorbu. Pozornost je věnována literární postavě pana Cogita, který je personifikací karteziánského úsloví *cogito ergo sum* a do jisté míry představuje básnickovo alter ego. Parciální část studie se zabývá hnutím Solidarita, jehož založení znamenalo politické zemětřesení nejen pro socialistické Polsko, ale i pro samotného autora, který byl později jedním z jeho duchovních představitelů a jeho báseň *Zpráva z obleženého města* se stala emblémem pro toto hnutí.

I další příspěvek mapuje situaci v polském prostoru. Studie Michala Przybylského s názvem *Dvě svědectví o zamlčovaných událostech v politicky nepohodlném prostoru* je sondou do prozaické tvorby dvou emigračních autorů, kteří se prostřednictvím literatury pokusili vyrovnat s historickými událostmi, jejímiž byli svědky. Autory Włodzimierza Odojewského a Józefa Mackiewicze spojuje oblast Kresů, tj. bývalého polského východního pohraničí. Toto území, na kterém po staletí žilo obyvatelstvo několika etnik, se mezi dvěma totalitními režimy stalo bitevním polem pro mnohonárodnostní spory, které nakonec měly fatálně destruktivní následky. Od osmdesátých let však polská literatura přistupovala k tomuto prostoru s určitou nostalgií a problematické dějiny tohoto území byly často zlehčovány. Oba autoři simplifikované a často idealizované představy odmítali, naopak se pokusili přinést reálný obraz událostí, které tento prostor zakusil. I proto byli pro polský komunistický režim nepohodlní. Autor této studie charakterizuje tvorbu a použité literární prostředky Włodzimierze Odojewského a Józefa Mackiewicze. V souvislosti s prvním jmenovaným je zmiňován již vžitý pojem Zbigniewa Bieńkowského *odojewszczyzna*, který je souborem charakteristických jazykových a stylistických prostředků (vznešený jazyk, patetické obrazy zpodobňující motivy smrti a utrpení, dlouhá a rozvitá souvětí) a typických témat a motivů (otevírání existenčních otázek lidského bytí). Akcentována jsou zejména prozaická díla Odojewského *WySPA ocalenia* a *Zasypie wszystko, zawieje*. Popisována je i literární tvorba Józefa Mackiewicze, která

se vyznačuje přítomností publicistických prvků, pokládáním mnoha etických otázek, které se nachází daleko za hranicí politického románu. Interpretováno je také Mackiewiczovo patrně nejznámější dílo *Droga donikąd*, které zachycuje sovětskou okupaci Vilniusu a její následky.

Socialistickému realismu v literatuře lužickosrbské se věnuje Josef Šaur, který v úvodu své studie nastiňuje situaci lužickosrbského národa po druhé světové válce, která byla svým vývojem velmi specifická. Autor odmítá černobílé hodnocení metod socialistického realismu v jednotlivých národních literaturách a charakterizuje historická specifika, která literaturu Lužických Srbů po druhé světové válce ovlivnila. Nejmenšímu slovanskému (po značnou dobu jeho existence utlačovanému) národu byla ve druhé polovině čtyřicátých let přiruknuta nová práva a svobody, která zahrnovala i masivní podporu zprvu lužickosrbské, později však – jak se ukázalo – literatury socialistické, budovatelské. Lužickosrbsští spisovatelé se tedy ocitli na křižovatce; na jedné straně stála touha po zaplnění prázdných umělecko-tvůrčích míst, na straně druhé byli lužickosrbsští autoři de facto nuceni oslavovat události, které se pro národ ukázaly být likvidačními (např. industrializace kraje a těžba hnědého uhlí). Pozornost je věnována především dvěma představitelům lužickosrbské literatury, kterými jsou Měrćin Nowak Njechorňski a Jurij Brėzan, kteří patří mezi nejvýraznější autory zkoumané doby.

Lenka Paučová ve své studii charakterizuje nelehké postavení ruských autorů v období dvacátých a třicátých let 20. století. Skrze osud Michaila Afanasjeviče Bulgakova je prezentována nejen politika uplatňovaná v oblasti literární tvorby (socialistický realismus, budovatelský román atd.), ale také nelehké postavení těch ruských autorů, kteří se neztotožnili s ideologií a neodešli (nebo jim nebylo umožněno odejít) do emigrace a ocitli se tak v emigraci vnitřní. Autorka zde pracuje s osobními zápisky Michaila Bulgakova a jeho třetí ženy, které jsou dnes známe pod názvem *Deníky Mistra a Markětky* a byly zapisovány mezi lety 1928–1940. Skrze tento cenný materiál Lenka Paučová demon-

struje autorovy politické postoje k sovětské vládě, ale také boj s totalitním režimem, který se pro autora ukázal být osudným.

Kateřina Kolářová se svým příspěvkem *Politické divadlo na příkladu chorvatské hry Představení Hamleta ve vsi Dolní Mrduša Iva Brešana* zabývá problematikou politického divadla, přičemž v úvodní stati studie si autorka klade otázku, zdali má smysl (popřípadě jaký) tvořit a inscenovat politické divadlo. V první části textu je vysvětlena problematika tohoto pojmu. Jádrem studie tvoří interpretace divadelní hry Iva Brešana *Představení Hamleta ve vsi Dolní Mrduša*, která se odehrává v roce 1947 na pozadí vrcholícího konfliktu mezi Titem a Stalinem. Autor Ivo Brešan je často spojován právě s termínem „politický teatar“ a zmiňovaná divadelní hra je v chorvatském prostoru dodnes velmi populární a stále často inscenovaná. Předkládaná studie Kateřiny Kolářové popisuje základní zápletku a citováním jednotlivých promluv interpretuje autorovy postoje, které jsou kritikou totalitního zřízení, primitivnosti a nekulturnosti socialistického lidu.

Následující příspěvek Pavla Pilcha je přehledovou studií, která představuje vývoj komiksu v srbochorvatském jazykovém prostředí po skončení druhé světové války, který byl – jak studie dokazuje – přímo závislý na politické situaci v zemi. Pilch nejdříve vysvětluje mimořádnost komiksu v srbochorvatském kontextu a politicko-společenské podmínky na pozadí kterých se komiks po druhé světové válce vyvíjel. Autor se také věnuje zcela autochtonnímu žánru, kterým se po roztržce Tita se Stalinem stal tzv. partyzánský komiks, jehož funkce byla primárně agitační a ideologická. V neposlední řadě je nastíněn vývoj komiksu v devadesátých letech, ve kterém se odráží komplikovaná situace někdejších jugoslávských zemí, jehož klíčovým tématem se stává otázka národnosti, což jasně demonstrovuje společenskou i politickou situaci v Jugoslávii.

Předposlední kapitolou knihy je stať Nely Martinkové, která nastiňuje transformaci jazyka bulharské politiky od roku 1989 až po rok

2001, který je v zemi považován za konec éry politické transformace. Devadesátá léta 20. století jsou v bulharském prostředí označována obdobím přechodu, tedy přeměny totalitního režimu v demokratické zřízení. Autorka textu charakterizuje komplikovanou situaci proměny bulharského státního zřízení, jež se modifikovalo i skrze politický jazyk, který po roce 1989 vyžadoval nezbytnou obměnu rétoriky představitelů země. Studie tak zachycuje změnu používání jazykových prostředků politiků a médií, která se přetvářela souběžně se změnou bulharského státního uspořádání.

Knihu uzavírá studie Antona Nikolajeviče Somova s názvem *Jazyk současné ruské politiky (Příkladová studie na materiále soutěže Slovo roku)*. Autor se zabývá především extralingvistickými faktory, které mají vliv na formování jazykových prostředků (zejména lexikálních jednotek), výrazně ovlivňují jazyk obyvatelstva, a indikují tak i stav společnosti. *Slovo roku* je soutěž organizována především jazykovědci, kteří se snaží postihnout nejfrekventovanější a nejpobulárnější používané lexémy a fráze v zemi. Autor studie prezentuje výsledky soutěže z roku 2014, na kterých demonstrovuje skutečnost, že společenské a politické události (zde konkrétně krize na Ukrajině, anexe Krymu, uvalení sankcí) přímo ovlivňují i mluvu ruského obyvatelstva. Ke slovíčkům, která se umístila na prvních příčkách, je v předkládaném textu uveden společenský a politický kontext.

Publikace je sondou do slovanských literatur a jazyků, které byly realizovány na pozadí událostí komplikovaného minulého století. Mnohá z národních i lidských traumat způsobená dvěma totalitními režimy, která se zrcadlila i v literární tvorbě a jazyce, jako by dosud nebyla zcela zahojena a proces rekonvalescence stále nebyl dokončen. I proto je kolektivní monografie *Slovanské literatury a jazyky v objetí politiky (20. století)* tematicky velmi vhodně zaměřená, navýsost aktuální a studie v ní publikované je možné považovat za kvalitní výstupy, které jsou výsledkem dlouhodobého bádání představených autorů.

Karolína Šimáčková (Brno)

Politická situace 20. století a slovanské literatury a jazyky

Mgr. Karolína Šimáčková

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

413453@mail.muni.cz
